

DE DEMONSTRATIVA PRONOMINA *DENNA* OCH *DEN HÄR* OCH DERAS REGIONALA VARIANTER: EN NÅGOT KORTARE FALLSTUDIE

Konstantin Radoev

Sofia universitet "S:t Kliment Ohridski"

Резюме: В статията се разглеждат шведските показателни местоимения *denna* и *den här*; съпоставя се описанието им в шведски грамматики с употребата им във вестници и устна реч на млади и възрастни носители на шведския език. Коментират се нормата и отклоненията от нея и се обсъждат влиянията на нормата над регионалните варианти на книжовния език.

Ключови думи: показателни местоимения, регионална вариация, узус, норма

Abstract: The article examines the demonstrative pronouns *denna* and *den här*; their description in Swedish grammars is compared with their use in newspapers and the speech of both younger and older native speakers of the language. The norm and deviations from it are discussed, as is the influence that the norm can have on the regional variants of the standard language.

Keywords: demonstrative pronouns, regional variation, use, norm

Inledning: svenska språkets normer och normbrott med ursprung i språklig variation

Det är ett obestridligt faktum att det svenska språket har varit väl beskrivet sedan flera hundra år tillbaka. Den verksamhet som Svenska Akademien bedrivit de sista 235 åren har ämnat att, enligt Akademiens stadgar, "arbeta uppå svenska språkets renhet, styrka och höghet" (Svenska Akademien 2021), genom att utge reglerande ordböcker och grammatikor. För övrigt har svensk språkvård utövats av diverse likartade statliga myndigheter sedan 1944 då Nämnden för svensk språkvård grundades (Svenska språknämnden 2007). År 2006 uppgick denna i det nya Språkrådet, vilket är en del av Isof och är därutöver Sveriges nuvarande organ för språkvård och språkpolitik. Det svenska riksspråket kan därför i stort sett betraktas som enhetligt, men i alla fall är den språkliga verkligheten sådan att någon fullkomlig enhetlighet inom ett språk inte kan finnas. Normbrott på grund av språklig variation finns på alla språkets nivåer, inte minst på den grammatiska.

Syfte med uppsatsen

Detta arbete kommer att lägga fokus på ett grammatiskt ”problem” inom språkbruket – ett problem som beror på dialektala skillnader i svenskan. Det är tal om användningen av efterställd bestämd artikel hos substantiv som föregås av det demonstrativa pronomenet *denna/denne/detta/dessa* – alltså i bestämda substantivfraser med detta demonstrativa pronomen som attribut. Syftet med denna uppsats är å ena sidan att undersöka normen såsom grammatikböckerna beskriver den, och å andra sidan att få en inblick i själva bruket som det ser ut hos yngre och äldre svenska modersmålstalare. Dessutom ska jag försöka ta upp några viktiga frågor som rör bl. a. de svenska dialekternas status i förbindelse med rikssvenskan. Detta skriftliga arbete genomfördes i samband med mina studier som utbytesstudent på Linnéuniversitetet, så de metodiska felaktigheter som kan finnas däri skylls på ungdomlig okunnighet.

Norm och normbrott

Normen för riksspråksenlig användning av den bestämda slutartikeln efter samtliga böjningsformer av det demonstrativa pronomenet *denna* finns beskriven i flera grammatikböcker såsom Tor G. Hultmans *Svenska Akademiens språklära* (Hultman 2003) och Olof Thorells *Svensk grammatik* (Thorell 1977), samt i den av Språknämnden utarbetade *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden 2011).

Enligt båda grammatikböckerna (Hultman 2005: 106–107; Thorell 1977: 58) hör själva användningen av *denna* som oftast till skriftspråket, där substantivfraser i vilka det ingår förekommer utan bestämd slutartikel på kärnledet i frasen, förutom i en rad fasta uttryck som *på denna jorden*, *i detta livet*, m.fl. (Svenska språknämnden 2011: 141–142). Detta innebär att man i regel kan påträffa substantivfraser såsom *denna uppsats* eller *detta begrepp* i officiellt skriftspråk, journalistiska och vetenskapliga texter osv., samt att substantivfraser såsom *denna uppsatsen* eller *detta begreppet* – konstruktioner där substantiv står i bestämd form – borde uppfattas som icke-riksspråksenliga i svenskt skriftspråk förutom i några fasta uttryck (Hultman 2005: 107).

Vidare får man läsa såväl i *Svenska Akademiens språklära* (Hultman 2005: 107) och *Svensk grammatik* (Thorell 1977: 58) som i *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden 2011: 139), att den talspråkliga motsvarigheten till det demonstrativa pronomenet *denna* är *den/det/de här/där* och att det i regel följs av bestämd form hos kärnledet i substantivfrasen. Substantivfraser såsom *den här*

stolen och *de där stolarna* skall alltså uppfattas som korrekt talspråkligt språkbruk – som på sistone också har börjat användas i officiellt skriftspråk (Svenska språknämnden 2011: 140).

Emellertid stämmer den språkliga verkligheten inte helt överens med normen – användningen av *denna* som vanligt demonstrativt pronomen är snarare normen i talspråket i södra och sydvästra Sverige (Hultman 2005: 107), där det följs av substantiv i bestämd form – meningar som *Du har la / väl läst denna boken!* kan man alltså höra ganska ofta i Göteborgsområdet eller i Skåne. I övriga Sverige och svensktalande Finland utgörs dock normen av att man använder *den här* med bestämd slutartikel på substantivet (Svenska språknämnden 2011: 140). Enligt *Språkriktighetsboken* (ibid.: 144) är det också möjligt att man stöter på skriftligt språkbruk som uppvisar de ovanbeskrivna syd- och västsvenska dragen – nämligen i lokala och regionala dagstidningar.

Metod och material för analys av språkbruket

För att samla in tillräckligt med material för att utforska språkbruket valde jag tre tillvägagångssätt som ska presenteras härnedan.

Det första bestod av att jag fördjupade mig i det mer vardagliga språkbruket i skriftspråket i västra och södra Sverige genom att analysera en del slumpmässigt valda webbartiklar ur två stora regionala tidningar (*Göteborgs-Posten* och *Sydsvenskan*) och en lokal tidning (*Ystads Allehanda*) – alltså väst- och sydsvenska tidningar. Jag valde just dessa eftersom det är i dessa geografiska områden som språkbruket i skrift enligt *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden 2011: 144) kan avvika från den i grammatikböckerna beskrivna normen. Skönlitteratur har inte undersökts därför att betydligt fler faktorer spelar stor roll där. Länkar till alla artiklar finns i Bilaga nr. 1.

Det andra tillvägagångssättet bestod i att jag med hjälp av Språkbankens korpusdatabas KORP (Borin et al. 2012) försökte göra en statistisk överblick av bruket av vanliga bestämda substantivfraser i tidningar respektive blogginlägg. Tidningar kan förväntas vara mer normupprätthållande, medan blogginlägg borde betraktas mer som ”ovärdat” språk som liknar talspråket mer än skriftspråket. Jag har använt två förhållandevis lika stora korpusar i syfte att undvika att resultaten ska påverkas av korpusarnas storlek. Resultaten finns bifogade som en tabell i denna text.

Det tredje tillvägagångssättet var att efter en videoinspelning och en transkription analysera fyra svenskers mer eller mindre spontana språkbruk. Två av försöksdeltagarna härstammar från områden där man i tal snarare använder sig av det demonstrativa pronomenet *den här*, respektive Stockholm och Nyköping; båda deltagarna är välutbildade och talar tydlig rikssvenska.

De övriga deltagarna kommer respektive från Gråbo i Västra Götaland och Skåne. Den sydsvenske deltagaren var min universitetslärare i kursen "Språk, individ och samhälle". Hans talade språk under lektionerna uppvisade båda typerna av bruk som är beskrivna i grammatikböckerna – här är det alltså tal om regionalt standardspråk. Jag tog mig den friheten att under lektionerna transkribera de exempel som jag tyckte var passande för min forskning.

Deltagaren från Gråbo är betydligt yngre än de andra – hen har i skrivande stund just tagit examen från gymnasieskolan. Avsikten var att hen skulle vara ett exempel på hur riksspråket påverkar talspråket hos unga svensktalande personer.

Tre av försöksdeltagarna (förutom min universitetslärare, vars språkbruk bedömdes som tillräckligt spontant) deltog i ett eliciteringstest i vilket de var ombedda om att inspela korta videoklipp där de visar en tänkt gäst runt sitt hem och berättar om personliga föremål. Syftet var att de skulle utsättas för en situation där de skulle behöva använda demonstrativa pronomen i relativt stor utsträckning. Detta doldes bakom uppgiftens lögnaktiga beskrivning som löd att deras tonläge skulle undersökas i tillfällen där de berättar om föremål som har en djupt emotionell betydelse för dem.

Resultat och analys

Bruket i tidningar

Efter en fördjupad läsning genom en del artiklar från de ovannämnda regionala och lokala tidningarna kan man med stor säkerhet komma fram till slutsatsen att skriftspråksnormerna upprätthålls helt av den regionala pressen; till och med i en lokal tidning som *Ystads Allehanda* stöter man idag inte på några avvikelser – alltså en tidning där man enligt *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden 2011: 144) kan förvänta sig ett mer lokalt präglat språkbruk. Man bör dock notera en sak: användningen av det demonstrativa pronomenet *den här* förekommer bara i sådan text som återspeglar talat språk, medan *denna* hör till övriga typer av text. Detta stämmer helt överens med den språkbild som presenteras i grammatikböckerna samt i *Språkriktighetsboken*. I och med att den

upplaga av *Språkriktighetsboken* som jag har använt utgavs år 2005 och att de tillgängliga tidningsartiklarna är från år 2016, förmodar jag att den språkliga situationen i regionala tidningar kan ha förändrats mycket under de elva åren som gått mellan 2005 och 2016. Detta behandlas närmare i nästa avsnitt.

Statistiska resultat från en språkdatas

I siffror ser bilden lite annorlunda ut. I nedanstående tabeller framställer jag statistiska resultat hämtade från Språkbankens språkdatas KORP.

Från ovanstående siffror kan man tydligt se att konstruktioner med bestämd form hos kärnledet i substantivfraser såsom *detta problemet*, *denna gången*, *denna boken* etc. är mer sällsynta i tidningar, medan de förekommer betydligt oftare i blogginlägg, vilket stämmer överens med grammatikböckerna. Och trots att de skriftspråksenliga konstruktionerna förekommer oftare än normbrotten även i blogginlägg, framgår det tydligt av siffrorna att det väst- och sydsvenska bruket ändå förekommer mycket ofta i ”ovårdad” bloggspråk. Därutöver är det viktigt att påpeka att de exempel där man i tidningar stöter på väst- och sydsvenskt språkbruk alla kan härledas till äldre artiklar från *Göteborgs-Posten* (från år 2005 eller tidigare), vilket stämmer överens med det som finns beskrivet i *Språkriktighetsboken* (Svenska språknämnden 2011: 144).

<u>Antal</u> <u>träffar:</u>	<u>Kärnled:</u>	<i>problem</i>		<i>gång</i>		<i>bok</i>	
	Substantiv- fras:	detta problem	detta problemet	denna gång	denna gången	denna bok	denna boken
<u>I tidningar</u> (592 586 168 graford)		985	4	10 280	367	990	6
<u>I blogginlägg</u> (567 612 499 graford)		824	119	21 837	8 039	2 350	306

Tabell 1

I klassrummet

Hos min universitetslärare stämde också bruket överens med grammatikböckerna, dock med detaljen att han också uppvisade de väst- och sydsvenska talspråkliga dragen. Hans talade språk visade dock också prov på ett riksspråksenligt bruk av pronomenet *den här*. I dessa fall hade det sistnämnda pronomenet en starkt utpekande eller tillbakasyftande funktion. Detta framgick av hans användning av *denna* i fall där det handlade om något som inte fanns i den konkreta talsituationen (exempel 1–

4), och av *den här* för det mesta när det antingen rörde sig om något i den konkreta situationen eller om något abstrakt som åter måste föras på tal (exempel 5–9). Det är kanske av rent deiktiska skäl som man ibland föredrar att använda pronomenet *den här*.

Eliciteringstestet

Det var dock eliciteringstestets resultat som var de mest intressanta. Hos de sveamålstalande deltagarna motsvarade bruket den norm som finns i grammatikböckerna, så där finns det inget att kommentera (exempel 11–22). I inspelningarna använde sig båda enbart av pronomenet *den här* tillsammans med bestämd slutartikel på kärnledet i substantivfrasen och det förekom inget som helst bruk av *denna*. Båda rapporterar att de inte använder sig av *denna* i tal.

En starkt förvånande avvikelse från det förväntade lade jag märke till i den västgötska deltagarens språkbruk (exempel 23–26). Vid inget tillfälle som helst använde hen pronomenet *denna*; i stället föredrog hen alltid att tillämpa konstruktioner med pronomenet *den här* med bestämd form hos substantivet. Hen rapporterar att hen som vanligast använder *den här* i tal och *denna* i skrift. Egentligen tycktes hens talade språk kunna beskrivas som västsvenskt standardspråk endast på grund av den enda kvarlevan från hens göteborgska härkomst – satsmelodin.

Diskussion

Medan jag genomförde min forskning kunde jag inte låta bli att tänka på standardspråkens inflytande på den geografiskt och åldersmässigt betingade variationen i språket. Det tycks vara tydligt att skriftspråket påverkar talspråket så att sådana dialektala drag som det jag beskriver håller på att försvinna från de ungas talspråk. Alltså är det svårt att inte dra slutsatsen att man med standardspråkets etablering mer och mer börjar förhålla sig till det i stället för tidigare generationers regionala talspråk; det verkar i alla fall vara så i skriftspråket. Kan skånskans starka ställning i Sydsverige vara orsak till ett mer utpräglat skånskt språkbruk hos sydsvenska talare, och är det medvetet eller inte? Vilka pragmatiska syften kan användandet av båda typer av demonstrativa pronomen i ens språkbruk ha? Dessa frågeställningar kan tyvärr inte besvaras endast på grundval av de forskningsresultat som rapporterats i föreliggande artikel, men det är ändå värt att genomföra mer forskning på dessa områden.

Referenslista

Borin et al. 2012: Borin, L., M. Forsberg, J. Roxendal. Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. Proceedings of LREC 2012. Istanbul: ELRA, 2012, sidor 474–478, tillgänglig på <https://spraakbanken.gu.se/korp/>; de använda korpusarna för tidningstexter och blogginslag heter respektive ”Tidningstexter” och ”Bloggmix”.

Hultman 2005: Hultman, T. G. Svenska Akademiens språklära. Stockholm: Norstedts, 2005.

Thorell 1977: Thorell, O. Svensk grammatik. Stockholm: Esselte studium, 1977.

Svenska Akademien 2021: Historisk översikt. <http://www.svenskaakademien.se/svenska-akademien/historisk-oversikt>, 2021, hämtad den 21 november 2021

Svenska språknämnden 2007: Svenska språknämnden. Nämnd, inte glömd. Historik över Nämnden för språkvård och Svenska språknämnden 1944–2007. Stockholm: ScandBook & Svenska språknämnden, 2007

Svenska språknämnden 2011: Svenska språknämnden. Språkriktighetsboken. Stockholm: Norstedt, 2011.

Bilaga nr. 1 – Artiklar

Göteborgs-Posten

<http://www.gp.se/nyheter/debatt/sn%C3%A4llism-folkh%C3%B6gskola-och-komvux-v%C3%A4gen-ur-g%C3%A4ngv%C3%A5det-1.3770984>

<https://www.gp.se/sport/fofboll/sundhage-jag-hoppas-att-vi-kommer-%C3%B6verens-1.3778706>

<http://www.gp.se/nyheter/debatt/enkelt-stj%C3%A4la-med-r%C3%A4tt-utseende-1.3770946>

<http://www.gp.se/nyheter/debatt/v%C3%A4stl%C3%A4nken-blockerar-kollektivtrafiken-till-hisingen-1.3764053>

<http://www.gp.se/nyheter/debatt/abnorma-antalet-unga-m%C3%A4n-ett-problem-f%C3%B6r-sverige-1.15076>

<http://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/kr%C3%B6nika-g%C3%B6teborg-%C3%A4r-en-stad-som-glider-is%C3%A4r-och-det-blir-bara-v%C3%A4rre-1.199053>

<https://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/hair-en-vibrerande-f%C3%A4rgmaskin-med-fantastisk-koreografi-1.3775194>

Sydsvenskan

<http://www.sydsvenskan.se/2016-09-13/sa-fort-koer-malmos-bilister>

<http://www.sydsvenskan.se/2016-09-12/kris-kristofferson-knarrade-fram-sina-latar>

<http://www.sydsvenskan.se/2016-09-13/en-bon-om-karlek--medan-sjukdomen-ater-dig-levande>

<http://www.sydsvenskan.se/2016-09-12/en-utsträckt-hand-i-sommarvarmen>

<http://www.sydsvenskan.se/2016-09-11/usa-och-ryssland-har-nyckelroller-men-till-fred-i-syrien-ar-vagen-annu-lang>

<http://www.sydsvenskan.se/2016-09-04/ett-informationskrig-rasar-da-kravs-moteld-fran-ob>

Ystads Allehanda

<http://www.ystadsallehanda.se/kultur-noje/bengt-eriksson-det-kravs-skarpning-inom-cskg/>

<http://www.ystadsallehanda.se/kultur-noje/per-hagred-att-skriva-sitt-livs-rocknovell-har-blivit-en-trend/>

<http://www.ystadsallehanda.se/kultur-noje/britta-rostlund-vid-foten-av-montmartre/>

<http://www.ystadsallehanda.se/kultur-noje/bengt-eriksson-men-vad-ar-allmoge/>

<http://www.ystadsallehanda.se/ledare/befria-flickorna-fran-burkinin/>

Bilaga nr. 2 – Transkriptioner

Informant 1, i skrivande stund doktorand på Institutionen för svenska språket på Linnéuniversitetet

1. "Det är **detta språket** som ska vara samhällsbärande och ska användas inom alla språkliga sammanhang." – *Här är det tal om begreppet "huvudspråk".*

2. "Detta kan man inte göra på **detta viset**, att man pratar engelska på kontoret."

3. "Vi ska ha en paus **denna gången**."

4. "Det finns ju sådana människor som verkligen talar **detta språket** som sitt modersmål..."

5. "Man ska bevara detta kulturella kapitalet..."

6. "I sociolingvistik har vi **det här begreppet** "ackommodation..." – Han hade nämnt "ackommodation" tidigare och här syftar han tillbaka på det.

7. "Varje gång man talar så blandar man från **de här olika lekterna**..." – *Han hade omtalat de olika lektbegreppen inom sociolingvistik*

8. "Jag ska inte hasta igenom **de här sliderna** nu." – Det är tal om bilderna han visade för oss i PowerPoint under lektionen.

9. "...hade man inte haft det [...] så hade man inte kunnat prata om **den här forskningen** på svenska." – I det här fallet var det tal om internationella forskningar som genomfördes på engelska och att svenskan i sådana fall måste ge vika till det engelska språket.

10. "Den är inte färdig än, den här boken..." – Här syftar "den här boken" tillbaka på Svenska Akademiens ordbok som hade nämnts lite tidigare.

Informant 2, i skrivande stund journalist på SVT Nyheter Småland

11. "Här har vi en tavla... den här tavlan är ganska speciell..."

12. "...och just den här filmen betyder lite för mig..."
13. "När jag läste på folkhögskola [...] så såg vi den här filmen..."
14. "En bok som gjorde starkt intryck på mig var den här boken – Sommarboken av Tove Jansson"
15. "Och efter att jag läste den här boken, så har jag också läst..."
16. "Och egentligen den här saken betyder också något för mig..."

I övriga fall där demonstrativt pronomen var nödvändigt använde hen konstruktioner såsom "den tavlan" eller varianter av "den här" utan kärnled i bestämd form. Något som helst bruk av konstruktioner med "denna" saknades dock helt. Därutöver självrapporterade hen efter testet att hen trodde att hen inte använde sig av "denna" i vare sig tal eller i skrift.

Informant 3, i skrivande stund bibliotekarie på Stockholms stadsbibliotek

17. "Jag har inte bott i den här lägenheten så länge."
18. "**Den här tavlan** är målad på 1800-talet."
19. "Jag bor i **det här området** som heter Södermalm..."
20. "Ungefär på 20-30-talet så byggde man **de här koloniområdena**..."
21. "Jag har en stark känsla för **den här stadsdelen**..."
22. "jag hoppas att du (ohörbart) **den här inspelningen**..."

I övriga fall där demonstrativt pronomen var nödvändigt använde hen konstruktioner såsom "den ikonen" eller "den tavlan" eller varianter av "den här" utan kärnled i bestämd form. Något som helst bruk av konstruktioner med "denna" saknades dock helt. Därutöver självrapporterade hen efter testet att hen inte använde sig av "denna" i vare sig tal eller i skrift.

Informant 4, före detta student på Lerums gymnasieskola

23. "Jag var fem år när jag fick **den här boken**..."
24. "I den här medaljongen finns det..."
25. "Den här supernovan..."
26. "**Det här anteckningsblocket** ville jag inte använda..."

I övriga fall där demonstrativt pronomen var nödvändigt använde hen konstruktioner såsom "den asken" eller "den boken" eller varianter av "den här" utan kärnled i bestämd form. Något som helst bruk av konstruktioner med "denna" saknades dock helt. Därutöver självrapporterade hen efter testet att hen snarare använde sig av "denna" i skrift och av "den här" i tal.